

การพัฒนาศักยภาพพุทธบริษัทตามหลักปรมาตถธรรม

Development of Buddhism According to Dhamma Perfection

พระสมุห์สมโภชน์ อินทวิริโย

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: Somphot@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 7 มีนาคม 2563

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 16 พฤษภาคม 2563

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 15 มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

ในพระพุทธศาสนา หลักปรมาตถธรรม หมายถึง หลักธรรมชั้นสูงมี 4 ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในปรมาตถธรรมทั้ง 4 นั้น มีปรมาตถ์อยู่ 3 อย่าง คือ จิต เจตสิก และรูป เป็นสังขารธรรม เป็นสังขตธรรม สำหรับนิพพานนั้นเป็นวิสังขารธรรม และเป็นอสังขตธรรม จิต เจตสิก รูป ที่เป็นสังขารธรรมนั้น เป็นชั้นด้วย ซึ่งความหมายของชั้นนี้ มีผู้ให้ความหมายไว้ในการสนทนาธรรมครั้งก่อนๆ ว่า ชั้นนั้นหมายถึง กอง เช่น กองรูป ก็ได้แก่รูปทุกรูป อยู่ในกองรูป ไม่ใช่อยู่ในกองอื่น ดังนั้น รูปทุกชนิดจึงเป็นรูปชั้น หมายถึงสภาพธรรมที่จำแนกเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ภายใน ภายนอก หยาบ ละเอียด ทราม ประณีต ไกลใกล้ ในบรรดาปรมาตถธรรมทั้ง 4 นั้น ปรมาตถธรรมที่เป็นชั้น ก็ได้แต่จิต เจตสิก และรูป ส่วนปรมาตถธรรมที่ไม่เป็นชั้นก็ได้แก่นิพพาน ซึ่งเรียกว่าชั้นวิมุตติ

คำสำคัญ: การพัฒนา, พุทธบริษัท, ปรมาตถธรรม.

Abstract

then nirvana perfect. They were concluded remain only 3 in o image mean mental spirit and body be for image and body. Therefore, nirvana was not be an image and not body. Mental spirit image as for image were of group too. There was some of speaker has given the meaning before conversation that mean group such as image and all image not from others. Though, all images were bodies. Body means condition as come from last future present internal external rough resolution immoral delicate near far. Those all Dhamma perfection 4 were for Dhamma perfect namely mental spirit and body. On the other hand, Dhamma Perfection were not body mean nirvana that was called released.

Keywords: Development, Buddhist, Dhamma Perfection.

บทนำ

มรดกธรรมแห่งพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก และมีคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาหลายได้ อรรถธิบายยืนยันหลักปรมัตถธรรมไว้ เช่น ในอัญญตรสูตร พระพุทธเจ้าทรงใช้ปลายเล็บซ้อนขึ้นมา เล็กน้อยแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูภิกษุทั้งหลาย ฝุ่นเล็กน้อยที่เราใช้ปลายเล็บซ้อนขึ้นมากับฝุ่นใน แผ่นดินใหญ่นี้ อย่างไรจะมากกว่ากัน พวกภิกษุก็พากันกราบทูลว่า แผ่นดินใหญ่นี้แลมากกว่าพระพุทธเจ้า ข้า พระองค์จึงตรัสว่า ฉันทไศ สัตว์ทั้งหลายที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีเพียงเล็กน้อยที่ไม่ กลับมาเกิด ส่วนสัตว์ที่กลับมาเกิดนอกจากมนุษย์แล้ว ยังสัตว์อื่นที่มีจำนวนมากกว่า เพราะสัตว์เหล่านั้น ไม่ได้เห็นอริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงแห่งสัจธรรมอันละเอียดนั้นๆ (ส.ม. (บาลี) 19/1131/403 ,ส.ม. (ไทย) 19/1131/640)

หลักปรมัตถธรรมมี 4 ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน ในปรมัตถธรรมทั้ง 4 นั้น มีปรมัตถ์อยู่ 3 อย่าง คือ จิต เจตสิก และรูป เป็นสังขารธรรม เป็นสังขตธรรม สำหรับนิพพานนั้นเป็นวิสังขารธรรม และเป็นอสังขตธรรม จิต เจตสิก รูป ที่เป็นสังขารธรรมนั้น เป็นชั้นด้วย ซึ่งความหมายของชั้นนี้ ท่านวิทยากร ท่านก็ได้ให้ความหมายไว้ในการสนทนาธรรมครั้งก่อนๆ ว่า ชั้นนั้นหมายถึงกอง เช่น กองรูป ก็ได้แก่รูปทุกรูป อยู่ในกองรูป ไม่ใช่อยู่ในกองอื่น เพราะฉะนั้นรูปทุกชนิดจึงเป็นรูปชั้น ชั้นนั้นหมายถึงสภาพธรรมที่ จำแนกเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ภายใน ภายนอก หยาบ ละเอียด ทราม ประณีต ไกล ใกล้ ในบรรดา ปรมัตถธรรมทั้ง 4 นั้น ปรมัตถธรรมที่เป็นชั้น ก็ได้แต่จิต เจตสิก และรูป ส่วนปรมัตถธรรมที่ไม่เป็นชั้นก็ได้ แก่ นิพพาน ซึ่งเรียกว่าชั้นวิมุตติ หมายความว่าพ้นจากชั้น ดังบทพระบาลีที่ว่า “จิตตํ เจตสิกํ รูปํ นิพ พานมิตติ สัพพทา”

จิต หมายถึง องค์ประกอบอันสำคัญยิ่งของชีวิตทั้งหลาย ส่วนที่นอกเหนือไปจากส่วนรูปหรือรูป ชั้น (ร่างกายหรือตัวตน) แต่ถึงกระนั้นกายนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของจิตอีกด้วย หรือ ธรรมชาติที่รู้ อารมณ์ กล่าวคือ สภาพธรรมของชีวิตที่รับรู้อารมณ์ กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่ กระทบ, สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ;

เจตสิก หมายถึง เจตสิกเป็นนามธรรมต่าง ๆ ชนิด ที่เกิดพร้อมจิต ดับพร้อมจิต ทำให้จิตต่างกัน เป็น 89 ประเภท หรือที่เรียกว่า 89 ดวง ไม่ว่าจะเป็จิตของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า หรือจิตที่โลก จักรวาลไหน ๆ ทั้งสิ้น พระผู้มีพระภาคทรงประมวล และทรงจำแนกจิตทั้งหมดออกเป็น 89 ประเภท ส่วน เจตสิกทั้งหมดนั้นมี 52 ประเภท เจตสิกบางประเภท เกิดได้กับทั้งจิตที่ดีและจิตที่ไม่ดี เจตสิกบางประเภท เกิดได้กับจิตที่ดีเท่านั้น และเจตสิกบางประเภทก็เกิดได้เฉพาะกับจิตที่ไม่ดีเท่านั้น

รูป หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งเป็นชั้น เป็นกอง เป็นสภาพที่ไม่รู้อารมณ์และแตกดับเสื่อมสลายได้ ด้วยปัจจัยที่เป็นข่าศึก มีความร้อน ความเย็น เป็นต้น รูปธรรมจึงไม่ได้หมายถึงสิ่งที่จับต้องได้ เป็น

รูปธรรม แต่สภาพธรรมใดไม่รู้อะไรเลย ชื่อว่ารูปธรรม เช่น สี เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็งเหล่านี้ เป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อะไร ใครจะดำ ว่า รูปเหล่านี้ รูปไม่รู้อะไรทั้งสิ้น

นิพพาน หมายถึง ความเย็นหรือดับลง เย็นเหมือนไฟที่เย็นลง หรือของร้อนๆ อะไรก็ตามมันเย็นลง นั่นแหละคืออาการที่นิพพานละ เพราะฉะนั้น คำว่านิพพานนั้นที่เป็นภาษาชาวบ้านแท้ๆ มันหมายถึงของที่ร้อนให้เย็นลงเท่านั้น แต่แล้วเราจะหมายความเพียงเท่านั้นไม่ได้ นั่นมันเป็นเรื่องของวัตถุ ส่วนนิพพานในเรื่องของธรรมะหรือทางศาสนา มันหมายถึง เย็นลงแห่งไฟกิเลส ไฟกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะจนเย็นสนิท จึงจะเรียกว่านิพพาน."

1. ความหมายของการพัฒนาศักยภาพตามหลักปรมัตถธรรม

ศักยภาพของการพัฒนาตามหลักปรมัตถธรรม หมายถึง ความสามารถสูงสุดที่เป็นไปได้ของบุคคลนั้นถ้าหากบุคคลนั้นได้รับการบำรุงส่งเสริมอย่างเต็มที่และถูกทางทั้งทางกายและทางจิต ดังนั้น ความสามารถที่เรามีอยู่ในขณะนี้จึงยังไม่ใช่ศักยภาพของเรา เราจึงต้อง "พัฒนาความสามารถ" หรือ "พัฒนาสมรรถนะ" เพื่อที่จะเข้าไปใกล้ศักยภาพของเรา ไม่ใช่ "พัฒนาศักยภาพ" เพราะแม้แต่ในคนที่เก่งมาก ๆ เรายังไม่ทราบว่าเขาไปได้ถึงครึ่งศักยภาพของตัวเองแล้วหรือยัง เนื่องจากยังไม่มีใครสร้างเครื่องมือวัดศักยภาพ (ความสามารถสูงสุดที่ยังไม่เกิดขึ้น) ของมนุษย์ได้ แค่วัดความสามารถที่มีอยู่แล้วในขณะนี้ ก็ยังไม่ทราบว่าผลที่วัดได้นั้นตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ เรื่องที่จะไปขยายหรือพัฒนาศักยภาพจึงยังไม่ต้องพูดถึง

การศึกษาศักยภาพผู้เรียนตามหลักปรมัตถธรรม จึงเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น ดังนั้นโรงเรียนจึงควรนำแนวหลักการพัฒนาทุก ๆ ด้าน มาปฏิบัติในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ ในการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการบริหารจัดการของโรงเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียน บุคลากร ในโรงเรียนและชุมชนแวดล้อมให้มีชีวิตที่สมดุล มั่นคงยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงตลอดไป

ความหมายของหลักปรมัตถธรรม เพื่อที่จะทำให้ท่านสาธุได้เข้าใจเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องวิญญูญาณเป็นอรรถาหรือไม่ก็ทรงนำเรื่องการเกิดการดับมาอธิบายตามหลักปฏิจจสมุบาทโดยละเอียดเชื่อมโยงกับคำสอนเรื่องการเกิด ทรงแสดงว่าองค์ประกอบที่ทำให้สัตว์เกิดในครรรมี 3 ประการ คือ (1) บิถามารดาอยู่ร่วมกัน (2) มารตามีระดู (3) มีคันธัพพะ คือปฏิสนธิวิญญูญาณปรากฏขึ้น เมื่อทารกในครรรค์คลอดแล้วและได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีด้วยกามคุณ 5 ก็เจริญเติบโตจากเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ได้สววยอารมณห์ทั้งสุขทั้งทุกข์และมีใช้สุขมีใช้ทุกข์ เมื่อพระศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงแสดงธรรมนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ มีผู้ออกบวชตาม ปฏิบัติตามสิกขาและสาซีพของภิกษุจนบรรลุธรรมตามลำดับ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงอรหัตตผลไม่ติดใจในเวทนาทั้งหลาย ความเพลิตเพลิตในเวทนาจึงดับไป เพราะความเพลิตเพลิตดับไป อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุทั้งหลายจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ได้ด้วยประการฉะนี้ ทรงสรุปว่า จงจำตมหาสังขยวิมุตติโดยย่อนี้ไว้ จงจำพระสาติบุตรชาวประมงว่า เป็นผู้ติดอยู่ในข่ายคือตมหาและกองแห่งตมหาใหญ่ และสัมพันธ์กับโครงสร้างเกี่ยวกับหลักธรรม และสำหรับโครงสร้างที่เกี่ยวกับหลักธรรมที่ทรงนำมาแสดงนั้นก็คือทรงแสดงธรรมที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคือความเห็นผิดของพระสาติเกี่ยวกับเรื่องวิญญานก็คือ

2. ความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพตามหลักปรมัตถธรรม

2.1 เรื่องวิญญาน เรื่องเกี่ยวกับหลักการที่เกี่ยวกับวิญญานที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาว่า หมายถึงอะไรวิญญานเกิดขึ้นมาได้อย่างไร อะไรหล่อเลี้ยงวิญญาน เป็นต้น โดยทรงยกหลักปฏิจจสมุปบาท ตอนวิญญานเป็นปัจจัยทำให้เกิดนามรูปว่ามีเงื่อนไขอย่างไร และดำเนินไปอย่างไรบ้างมาประกอบคำอธิบายดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็นับว่า “วิญญาน” ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ ก็นับว่า “จักขุวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า “โสตวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า “ฆานวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า “ชีวหาวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโณภูมฺ์พารมณฺ์ก็นับว่า “กายวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็นับว่า “มโนวิญญาน” ภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อใด ๆ ก็นับว่า “ไฟ” ตามเชื้อนั้น ๆ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ก็นับว่า “ไฟไม้” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยปากก็นับว่า “ไฟปาก” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหญ้าก็นับว่า “ไฟหญ้า” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยมูลโค ก็นับว่า “ไฟมูลโค” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยแกลบก็นับว่า “ไฟแกลบ” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า “ไฟหยากเยื่อ” แม้ฉันท วิญญานก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็นับว่า “วิญญาน” ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ก็นับว่า “จักขุวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า “โสตวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า “ฆานวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า “ชีวหาวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโณภูมฺ์พารมณฺ์ก็นับว่า “กายวิญญาน” วิญญานที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็นับว่า “มโนวิญญาน” (ม.ม. (ไทย) 12/399/431)

2.2 คำสอนเกี่ยวกับขั้น 5 จากการอธิบายเรื่องวิญญานที่ทรงอธิบายประกอบคำสอนเรื่องวิญญานที่ไม่ได้เป็นเหมือนวิญญานของศาสนาพราหมณ์อื่นดู เรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิญญานอีกประการหนึ่งนั่นก็คือเรื่องของขั้น 5 ว่าวิญญานกับขั้น 5 เป็นอันเดียวกันไหม หรือการอธิบายเรื่องขั้น 5 ก็เพื่อที่จะหักล้างความเชื่อของท่านสาติว่าขั้น 5 นั้นเองที่เป็นอัตตา โดยทรงตรัสถามความเห็นของภิกษุทั้งหลาย

เรื่องปัจจัยที่เป็นเหตุเกิด และปัจจัยที่เป็นเหตุดับแห่งชั้น 5 ฝึกหัดเหล่านั้นทูลตอบตรงกับที่ตรัส จึงตรัสถามต่อไปว่า มีความสงสัยในการเกิดและการดับของชั้น 5 หรือไม่ ฝึกหัดเหล่านั้นทูลตอบว่ามีความสงสัย ทรงตรัสถามว่า เมื่อบุคคลเห็นการเกิดและการดับแห่งชั้น 5 ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว เขาจะมีความสงสัยนั้นได้หรือไม่ ฝึกหัดเหล่านั้นทูลตอบว่าไม่ได้ เมื่อตรัสถามว่า ฝึกหัดเหล่านั้นเห็นการเกิดและการดับแห่งชั้น 5 ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบหรือไม่ ฝึกหัดเหล่านั้นทูลตอบว่า เห็น และเมื่อตรัสถามว่า จะมีความสงสัยได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้ จากนั้นทรงตรัสถามต่อไปจนฝึกหัดเหล่านั้นกราบทูลยืนยันว่า ท่านมิได้ติดอยู่กับทิวฏฐิอันบริสุทธิ์ (สัมมาทิวฏฐิที่เกิดจากวิปัสสนา) ว่าเป็นของตน แต่ถือว่าเป็นเพียงพาหะให้ไปถึงความหลุดพ้นแล้วทั้งไป เหมือนคนโดยสารแพข้ามฝั่ง เมื่อถึงฝั่งแล้วก็ทิ้งแพไป

2.3 คำสอนเรื่องอาหาร 4 ประเภทที่หล่อเลี้ยงชั้น 5 ทรงตรัสว่า อาหาร 4 ชนิด คือ (1) กาวฬิงการอาหาร (อาหารคือคำข้าว) (2) ผัสสาหาร (อาหารคือผัสสะ) (3) มโนสัญเจตนาหาร (อาหารคือสัญเจตนาหรือความจงใจ) (4) วิญญาณาหาร (อาหารคือวิญญาณ) มีเพื่อช่วยให้สัตว์ดำรงอยู่ได้ และช่วยให้แสวงหาภพต่อไป แล้วทรงอธิบายเหตุเกิด และเหตุดับแห่งอาหารเหล่านั้นตามหลักปฏิจสมุปบาททั้งสายเกิดและสายดับ แล้วตรัสถามฝึกหัดเหล่านั้นว่า เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว จะนี่ย้อนถึงอดีตชาติของตนว่า เราเคยมีมาแล้วหรือไม่ เคยมีมา ได้เป็นอะไรมาแล้ว ได้เป็นอย่างไรมาแล้ว ก่อนมาเป็นอย่างนี้ ฝึกหัดเหล่านั้นทูลตอบว่าไม่ นี่ย้อนอดีตชาติ

3. ทฤษฎีของการพัฒนาศักยภาพตามหลักปรมัตถธรรม

ทฤษฎีการศึกษาหลักปรมัตถธรรม 4 และการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนตามหลักพุทธศาสนา มีปรากฏในโลกแห่งธรรมวิद्याมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และมีนักทฤษฎีหลายท่านได้กล่าวสนับสนุนไว้ ดังนี้

พร รัตนสุวรรณ กล่าวถึงข้อเท็จจริงของชีวิตซึ่งรู้จักกันในทางชีววิทยาในหนังสือพุทธวิทยา เล่ม 1 ว่า

- 1) ส่วนต่าง ๆ ของชีวิต และพฤติกรรมของชีวิตแต่ละอย่างเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้ต้องเป็นสิ่งที่มีความมุ่งหมาย
- 2) ธรรมชาติที่สร้างชีวิตนั้น เรามองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาตินั้นเป็นนามธรรม
- 3) ความเป็นไปของชีวิต มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้ ต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปอย่างมีระเบียบ และมีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ
- 4) ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ จงมองดูการเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์ชีวิตแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะอย่างนี้ แต่ชีวิตไม่อาจจะขยายตัวมากเท่าไร ชีวิตที่ขยายตัวสืบต่อออกมานั้น ก็รับลักษณะแห่งบรรพบุรุษไว้ได้เสมอ พฤติการณ์เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติ

สร้างสรรค์ชีวิตนี้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ และมีการรับรู้สืบทอดกัน และมีการยึดมั่นในสภาพของชีวิตนั้นเป็นอย่างดี

5) โครงสร้างของชีวิตมีความจริงซับซ้อนมาก ทั้งประณีตเป็นอย่างดี เพียงแต่โครงสร้างของชาแมลงเล็ก ๆ อะไรสักตัวเท่านั้น ก็ยังมีความซับซ้อนและประณีตยิ่งกว่าเครื่องจักรใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเสียอีก ลักษณะเหล่านี้ย่อมสื่อสำแดงให้เห็นและเข้าใจถึงการหยั่งรู้ว่า ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้มีความซับซ้อน และประณีตเป็นอย่างดี (พร รัตนสุวรรณ, 2537: 169-171)

วศิน อินทสระ กล่าวไว้ในหนังสือ “หลักการและการเวียนว่ายตายเกิด” ว่า การเกิดใหม่เป็นกระบวนการธรรมชาติอย่างหนึ่งของชีวิต เพื่อวิญญานจักได้มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ก่อนออกจากโลกเข้าสู่โลกุตตรภาวะ และไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพไหน ๆ อีกต่อไป โชคชะตาของแต่ละคนจึงเป็นผลรวมแห่งการกระทำในอดีตของเขาเอง ความสามารถทางจิต สภาพทางกายอุปนิสัยทางศีลธรรม และเหตุการณ์สำคัญในชาติหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นผลแห่งความปรารถนา ความคิดความตั้งใจในอดีต เพราะเหตุที่การเกิดใหม่มีจุดมุ่งหมายนั่นเอง พบว่าในบางยุคมีนักปราชญ์มาเกิดมากมายนับไม่ถ้วน ๆ เหมือนนัดกันมาเกิด ทั้งนี้เพื่อทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ท่านทำค้างไว้ให้เสร็จไป (วศิน อินทสระ, 2546: 97)

สรุปได้ว่า ความสำคัญ เหตุผลและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพผู้เรียนดังนี้ กิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษา มีความสำคัญเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนโดยตรง ตอบสนองความต้องการตามวัย การเจริญวัยอย่างครบกระบวนการ การปรับตัวเกิดความมั่นคงทางอารมณ์ เสริมสร้างพัฒนาสมองทั้งซีกซ้ายและซีกขวา พัฒนาความสมบูรณ์ของร่างกาย มีโอกาสเตรียมตัวพัฒนาความสามารถเพื่อการประกอบอาชีพ รักษาความเป็นไทย วัฒนธรรม และศรัทธาต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย สังคมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การศึกษามีความสัมพันธ์กับระบบสังคมมนุษย์ จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

4. ขอบข่ายของการพัฒนาศักยภาพตามหลักปรมัตถธรรม

สภาธรรมมี 2 อย่าง คือ นามธรรม และ รูปธรรม นามธรรมเป็นสภาพรู้ รูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อะไร เช่น การเห็นเป็นนามธรรมชนิดหนึ่ง เป็นสภาธรรมที่รู้อะไร สี่เป็นรูป สี่ไม่รู้อะไร สิ่งที่เรายึดถือว่าเป็นตัวตนนั้น เป็นแต่เพียงนามธรรมและรูปธรรมซึ่งเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ในวิสุทธิมัคค์ ทิฏฐิวิสุทธินิทเทส มีข้อความว่า (ดวงเดือน บาร์มีธรรม, 2550: 15-16) เหมือนอย่างว่า เพราะอวัยวะเครื่องปรุง จึงมีเสียงเรียกว่ารถคันใด เมื่อขันธ (ขันธ 5 ได้แก่ นามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง) ทั้งหลายยังมีอยู่ ย่อมมีสมมุติเรียกว่าสัตว์ฉนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ นามรูปนั้นแหละ ท่านจึงแสดงแล้วโดยพระสูตรทั้งหลายร้อย ไม่ใช่แสดงถึงบุคคลาตุจเมื่อเครื่องสัมภาระ (ของรถ) อันเป็นอวัยวะ มีเพลลา ล้อ เรือนรถ งอน เป็นต้น ปรุงคูกันเข้าโดยอาการอันเป็นอันเดียวกัน จึงมีโวหารมาตรว่ารถ แต่เมื่อจะพิจารณาแยกองค์ออกเป็นอย่างๆ โดยทางปรมัตถ์ ชื่อ

ว่ารลหามีไม่...เหตุนั้น...จึงมีโวหารว่าสัตว์ ว่าบุคคล แต่โดยปรมัตถ์ เมื่อจะแยกพิจารณา แยกธรรม ออกเป็นอันๆขึ้นชื่อว่าสัตว์ อันเป็นวัตถุแห่งการยึดถือว่ามีเราหรือว่าเป็นเราดังนี้หามีไม่ โดยปรมัตถ์คงมี นามรูปเท่านั้น ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ ชื่อว่า ยถาภูตทัสสนะเห็นตามเป็นจริง ๆ

สภาพธรรมทั้งหลายทั้งภายในกายและภายนอกกายเป็นแต่เพียงนามธรรมและรูปธรรมซึ่งเกิดขึ้น แล้วก็ดับไปไม่เที่ยง นามธรรมและรูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า ปรมัตถธรรม เราสามารถรู้ลักษณะของปรมัตถธรรมได้เมื่อปรมัตถธรรมปรากฏ ไม่ว่าเราจะบัญญัติเรียกปรมัตถธรรมนั้น ๆ ว่าอย่างไรก็ตาม ผู้ที่อบรมเจริญวิปัสสนาสามารถประจักษ์สภาพลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน เมื่อรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมแต่ละประเภทมากขึ้น ก็ จะยิ่งรู้ชัดขึ้นว่า "ตัวตน" นั้นเป็นเพียงความคิดเห็น ไม่ใช่ปรมัตถธรรม

นามธรรมและรูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่ต่างกัน ถ้าเราไม่แยกนามธรรมและรูปธรรมออกจาก กัน และไม่รู้จักลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมแล้ว ก็ย่อมยึดถือนามธรรมและรูปธรรมว่าเป็นตัวตน เช่น การได้ยินเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปร่างสัญญาณ การได้ยินต่างจากโสตปสาท แต่ก็มีโสตปสาทเป็นปัจจัย สำคัญ นามธรรมที่ได้ยินเป็นสภาพธรรมที่รู้เสียง โสตปสาทและเสียงเป็นรูปธรรมซึ่งไม่รู้อะไร แตกต่างจาก นามธรรมที่ได้ยินโดยประการทั้งปวง เมื่อไม่รู้ชัดว่า การได้ยิน โสตปสาท และเสียง เป็นสภาพธรรมที่ ต่างกันแล้ว ก็คงยังยึดถือต่อไปว่าเป็นตัวตนที่ได้ยิน ในวิสุทธิมรรค ญาณวิสุทธินิทเทส มีข้อความว่า

อนึ่ง นามธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีเดช ไม่อาจเพื่อจะเป็นไปด้วยเดชของตน..กินไม่ได้ ต้มไม่ได้ ขวนขวาย ไม่ได้ ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ แม้รูปก็ไม่มีเดช ไม่อาจจะเป็นไปด้วยเดชของตน เพราะว่ารูปร่างนั้นไม่มีความ ใคร่จะกิน ไม่มีความใคร่จะต้ม ไม่มีความใคร่จะขวนขวาย ไม่มีความใคร่สำเร็จอิริยาบถ อันที่แท้รูปอาศัย นามจึงเป็นไป แม้นามก็ต้องอาศัยรูปจึงเป็นไป ก็เมื่อมีนามธรรมเป็นผู้ใคร่กิน ใคร่ต้ม ใคร่ขวนขวาย ใคร่ สำเร็จอิริยาบถ รูปจึงกิน จึงต้ม จึงขวนขวาย จึงสำเร็จอิริยาบถฯ ข้อความต่อไปในวิสุทธิมรรค ญาณวิสุทธินิท เทส มีว่า นามกายอาศัยรูปจึงเป็นไป เปรียบเหมือนมนุษย์อาศัย (โดยสาร) เรือไปในห้วงน้ำฯ รูปกายอาศัย นามจึงเป็นไป เหมือนอย่างเรือ อาศัยมนุษย์จึงแล่นไปในแม่น้ำฯ ทั้งสองมนุษย์และเรือ อาศัยกันและกัน จึง ไปในห้วงน้ำได้ฉับไฉน นามธรรมและรูปธรรมก็ฉับนั้น

5. ประเภทของการพัฒนาศักยภาพตามหลักปรมัตถธรรม

นามธรรมซึ่งมีปัจจัยปรุงแต่งมี 2 ประเภท คือ จิต และ เจตสิก (สภาพธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต) จิตและเจตสิกเกิดพระเหตุปัจจัยแล้วก็ดับไป จิตเป็นสภาพธรรมที่รู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด จิตแต่ละดวงต้องมี สิ่ง ที่จิต กำลังรู้ ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า “อารมณ์” จิตที่เห็นมีสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นอารมณ์ จิตที่ได้ยินมีเสียงเป็น อารมณ์ ไม่มีจิตดวงใดที่เกิดขึ้นโดยปราศจากอารมณ์ แม้ในขณะที่นอนหลับสนิท จิตก็รู้อารมณ์ จิตมี มากมายหลายประเภทซึ่งจำแนกได้เป็นหลายนัย

จิตบางประเภทเป็น อกุศล จิตบางประเภทเป็น กุศล อกุศลจิตและกุศลจิตเป็นเหตุให้เกิดกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ที่เป็นอกุศลและกุศลได้ จิตบางประเภทเป็นวิบากจิต คือ เป็นผลของอกุศลกรรมหรือ อกุศลกรรม จิตบางประเภทเป็น กิริยาจิต คือ เป็นจิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศลและไม่ใช่วิบาก เมื่อจำแนก จิตโดยชาติ (ชาติคือการเกิดขึ้น) จิตมี 4 ชาติ คือ อกุศล 1, กุศล 1, วิบาก 1, กิริยา 1, การรู้ว่า จิตแต่ละ ดวงเป็นชาติอะไรนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเราไม่สามารถเจริญกุศลได้ ถ้าเราสำคัญผิดว่าอกุศลเป็นกุศลหรือ อกุศลเป็นวิบาก เช่น เมื่อได้ยินคำพูดที่ไม่เป็นที่พอใจ ขณะที่ได้ยินเสียงนั้น โสตวิญญานเป็นอกุศล วิบาก เป็นผลของอกุศลกรรมหนึ่งที่ได้กระทำไปแล้ว แต่โทสะซึ่งอาจจะเกิดขึ้นหลังจากนั้นไม่ใช่วิบากจิต แต่เป็น อกุศลจิต การจำแนกจิตอีกนัยหนึ่ง คือ จำแนกโดย ภูมิระดับชั้นของจิต จิตมี 4 ภูมิ คือ กามาวจร จิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตตรจิต กามาวจรจิต เป็นจิตที่รู้กามอารมณ์ ได้แก่ จิตเห็น จิตได้ยิน จิต ลิ้มรส และจิตรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกายเป็นต้น ยังมีจิตภูมิอื่น ๆ อีก คือจิตที่ไม่รับรู้กามอารมณ์ ผู้ที่เจริญ สม ภาวนา บรรลุอัปนาสมาธิ (สมาธิขั้นฌาน) มีฌานจิต ฌานจิตเป็น จิตอีกภูมิหนึ่ง ซึ่งไม่รับรู้กามอารมณ์ โลกุตตรจิต เป็นจิตภูมิสูงสุดเพราะเป็นจิตที่ประจักษ์แจ้งนิพพาน

นอกจากนั้น ยังจำแนกจิตตามนัยอื่น ๆ อีก และถ้าพิจารณาความแรงกล้า หยาบ และละเอียดของ จิตแล้ว จิตก็ยังต่างกันไปอีกมากมาย เช่น อกุศลจิต ซึ่งมีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูลนั้น ย่อมมีความแรง กล้า หยาบ และละเอียดต่างกัน บางครั้งก็อาจเป็นเหตุให้กระทำความผิดต่าง ๆ บางครั้งก็ไม่กระทำความ ผิดต่าง ๆ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความแรงกล้าของอกุศลจิต กุศลจิตก็มีความแรงกล้าระดับชั้นต่าง ๆ เช่นเดียวกัน จิตทั้งหมดมี 89 หรือ 121 ดวง (ประเภท) ที่จำแนกจิตเป็น 121 ดวงนั้น รวมจิตของพระอริยบุคคลผู้เจริญ ทั้งฌานและวิปัสสนา และสามารถประจักษ์แจ้งพระนิพพานด้วยฌานจิต

ปรมาัตถธรรมที่สองคือ เจตสิก ซึ่งเป็นนามธรรม ดังที่ทราบไว้ว่า จิตเป็นสภาพรู้อารมณ์ จิตเห็น มีสิ่งที่ ปรากฏทางตาเป็นอารมณ์ จิตได้ยิน มีเสียงเป็นอารมณ์ การคิดนึก มีเรื่องที่เกิดนึกเป็นอารมณ์ แต่ไม่ใช่ว่า มีแต่จิตเพียงอย่างเดียว ยังมีนามธรรมอื่น ๆ อีกมากด้วย คือมี เจตสิกหลายดวงเกิดร่วมกับจิตดวง หนึ่ง ๆ เราอาจจะคิดอะไรด้วยโทสะ หรือด้วยความรู้สึกเป็นสุข หรือด้วยปัญญา โทสะก็ดี ความรู้สึกเป็น สุขก็ดี ปัญญาที่ดี เป็นนามธรรมซึ่งไม่ใช่จิต แต่เป็นเจตสิกต่าง ๆ ซึ่งเกิดร่วมกับจิตประเภทต่าง ๆ ในขณะ หนึ่งก็มีจิตดวงหนึ่งเท่านั้น แต่มีเจตสิกหลายดวง (อย่างน้อย 7 ดวง) เกิดร่วมกับจิตนั้น และดับไปพร้อม กับจิตนั้น จิตเกิดขึ้นตามลำพังไม่ได้เลย เช่น ความรู้สึก ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า เวทนา เป็นเจตสิกที่เกิด ร่วมกับจิตทุกดวงจิตเพียงแต่ รู้ อารมณ์ จิตรู้สึกไม่ได้ เวทนาเจตสิกเป็นสภาพที่ รู้สึก บางครั้งรู้สึกเป็นสุข บางครั้งรู้สึกเป็นทุกข์ ขณะใดที่ไม่รู้สึกว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ขณะนั้นก็ยังมีความรู้สึกที่เป็นความรู้สึกเฉย ๆ ความรู้สึกย่อมมีอยู่เสมอ ไม่มีสักขณะจิตเดียวที่ปราศจากความรู้สึก เช่น เมื่อจิตเห็นเกิดขึ้น ความรู้สึก (เวทนา) ก็เกิดร่วมกับจิตเห็น จิตเห็นรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น ขณะนั้นยังไม่มีความรักหรือไม่ชอบ

เกิดขึ้น เวทนาที่เกิดร่วมกับจิตเห็นเป็นความรู้สึกเฉยๆ หลังจากที่จิตเห็นดับไปแล้ว จิตดวงอื่น ๆ ก็เกิดขึ้น และอาจเป็นจิตที่ไม่ชอบอารมณ์ที่เห็นนั้น เวทนาที่เกิดร่วมกับจิตนั้นก็ป็นโทมนัสเวทนา

จิตมีหน้าที่รู้อารมณ์ จิตเป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้อารมณ์ เจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตมีอารมณ์เดียวกันกับจิต แต่เจตสิกแต่ละดวงนั้น ก็มีลักษณะและกิจเฉพาะของตนๆ เจตสิกทั้งหมดมี 52 ดวง (ประเภท) มีเจตสิก 7 ดวงที่เกิดร่วมกับจิตทุกดวง แต่เจตสิกอื่น ๆ ไม่ได้เกิดกับจิตทุกดวงสภาพธรรมที่จำ ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า สัญญา เป็นเจตสิกอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง ในวิสุทธิมคค์ชั้นธนิทเทศ แสดงลักษณะของสัญญา ซึ่งมีลักษณะจดจำว่า

มีการทำเครื่องหมายอันเป็นปัจจัยแก่การจำได้ต่อไปว่า นี่คือนั่นเองเป็นกิจ ดุจช่างฉากร เป็นต้น จิตรู้อารมณ์เท่านั้น จิตไม่จดจำอารมณ์ สัญญาจำหมายอารมณ์ที่ปรากฏ ซึ่งเมื่ออารมณ์นั้นปรากฏอีก สัญญาก็จำได้ ขณะใดที่จำได้นั้น ขณะนั้นเป็นสัญญาเจตสิก ไม่ใช่ตัวตนที่จำได้ เช่น เป็นสัญญานั้นเองที่จำได้ว่า นี่เป็นสีแดง นี่เป็นบ้าน หรือนี่เป็นเสียงนก เป็นต้น

เจตนา ความตั้งใจ เป็นเจตสิกอีกประเภทหนึ่งที่เกิดกับจิตทุกดวง มีเจตสิกอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกิดร่วมกับจิตทุกดวง อกุศลเจตสิกเกิดร่วมกับอกุศลจิตเท่านั้น โสภณ (ดีงาม) เจตสิกก็เกิดร่วมกับโสภณจิต โลกะ โทสะ และ โมหะ เป็นอกุศลเจตสิก ซึ่งเกิดร่วมกับอกุศลจิตเท่านั้น เช่น เมื่อเราเห็นสิ่งที่สวยงาม จิตที่ยินดีพอใจในสิ่งที่เห็นอาจเกิดขึ้น จิตในขณะนั้นมีโลกะเจตสิกเกิดร่วมด้วย โลกเจตสิกทำกิจติดข้องในอารมณ์ ยังมีอกุศลเจตสิกอื่น ๆ อีกที่เกิดร่วมกับอกุศลจิต เช่น ความสำคัญตน (มานะ) ความเห็นผิด (ทิฐิ) และ ความริษยา (อัสสา) เป็นต้น

โสภณเจตสิก เกิดร่วมกับโสภณจิต เช่น อโลภเจตสิก โทสเจตสิก โมหะ (ปัญญา) เจตสิกขณะที่ให้ทาน อโลภเจตสิกและโทสเจตสิกเกิดขึ้นร่วมกับกุศลจิต ปัญญาเจตสิกอาจจะเกิดร่วมกับกุศลจิต นั้น ๆ ด้วย และยังมีโสภณเจตสิกอื่น ๆ เกิดร่วมด้วยอีก แม้ว่าจิตและเจตสิกเป็นนามธรรม แต่ก็มีลักษณะต่างกัน บางคนคงสงสัยว่าจะรู้ลักษณะของเจตสิกได้อย่างไร เราอาจรู้ลักษณะของเจตสิกได้เมื่อสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของจิต เช่น อกุศลจิตซึ่งมีมัจฉริยะ (ตระหนี่) เจตสิกเกิดขึ้น หลังจากที่ถูกกุศลจิตซึ่งมีอโลภเจตสิกเกิดร่วมด้วยดับไป ทำให้เรารู้ว่ามัจฉริยะเจตสิกมีลักษณะต่างจากอโลภเจตสิก เราอาจสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงจากความยินดีเป็นความยินร้าย จากความสบายใจเป็นความไม่สบายใจ เวทนาเป็นเจตสิกประเภทหนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ เพราะบางครั้งเวทนาปรากฏชัด และมีเวทนาหลายประเภท เราสามารถจะรู้ได้ว่า โทมนัสเวทนาต่างกับโสมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา

เจตสิกบางประเภทเกิดกับจิตบางดวงเท่านั้น แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็วพร้อมกับจิตที่เกิดร่วมด้วย การรู้เรื่องจิตและเจตสิกประเภทต่าง ๆ มากขึ้น จะทำให้รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงปรมัตถธรรม ไม่ใช่มีแต่นามธรรมเท่านั้น ยังมีรูปธรรม ซึ่งเป็นปรมัตถธรรมที่ 3 รูปทั้งหมดมี 28 รูป (ประเภท) รูปที่เป็นใหญ่เป็นประธาน มี 4 รูป ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า มหาภูตรูป 4 คือ

ธาตุดิน ปรถวี ปรากฏให้รู้ในลักษณะ แข็ง หรือ อ่อน

ธาตุน้ำ อาโป เป็นสภาพที่ เกาะกุม

ธาตุไฟ เตโช ปรากฏให้รู้ในลักษณะ ร้อน หรือ เย็น

ธาตุลม วาโย ปรากฏให้รู้ในลักษณะ ไหว หรือ ตึง

มหาภูตรูป 4 มีรูปอื่น ๆ ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า อุปาทายรูป เกิดร่วมด้วย รูปแต่ละรูปไม่เกิดตามลำพังรูปเกิดรวมกันเป็นกลุ่ม อย่างน้อยที่สุดต้องมีรูป 8 รูปเกิดรวมกัน เช่น เมื่อเต็บโต เกิดขึ้น ปรถวี อาโป วาโย และรูปอื่น ๆ ต้องเกิดร่วมด้วย รูปที่เป็นอุปาทายรูป คือ จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท และรูปที่เป็นอารมณ์ เช่น สี เสียง กลิ่น รส เป็นต้น ลักษณะต่าง ๆ ของรูปสามารถรู้ได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจรูปธรรมมีจริง เพราะมีลักษณะที่ปรากฏให้รู้ได้ เราบัญญัติเรียกรูปว่า ร่างกายบ้าง โต๊ะบ้าง ทั้งร่างกายและโต๊ะมีลักษณะแข็ง ซึ่งรู้ได้ด้วยการกระทบสัมผัส ซึ่งทำให้เห็นความจริงว่า ไม่ว่าจะป็นร่างกายหรือโต๊ะ ลักษณะที่แข็งนั้นเป็นแข็งเหมือนกัน สภาพแข็งเป็นปรมาณธรรม "ร่างกาย" หรือ "โต๊ะ" ไม่ใช่ปรมาณธรรม แต่เป็นสมมติบัญญัติ เราเข้าใจว่าร่างกายดำรงอยู่ และยึดถือว่าร่างกายเป็นตัวตน แต่ที่เรียกว่า "ร่างกาย" นั้นเป็นเพียงรูปต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป คำบัญญัติว่า "ร่างกาย" นั้น อาจทำให้เราเข้าใจสภาพธรรมที่มีจริงผิดไป เราจะประจักษ์แจ้งซึ่งความจริง ถ้าเรารู้ลักษณะที่ต่างกันของรูปเมื่อรูปปรากฏ

จิต เจตสิก และรูป เกิดขึ้นเมื่อมี ปัจจัยปรุงแต่ง เท่านั้น ภาษาบาลีเรียกว่า สังขารธรรมการเห็น ย่อมเกิดไม่ได้ถ้าไม่มีจักขุปสาทและสิ่งที่ปรากฏทางตา เสียงเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เสียงเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป สภาพธรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยย่อมดับเมื่อเหตุปัจจัยดับ บางคนเข้าใจว่าเสียงยังดังอยู่ แต่ที่คิดว่าเสียงยังดังอยู่นั้น ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นรูปที่เกิดดับสืบทอดกันหลายขณะ

ปรมาณธรรมที่ 4 คือ นิพพาน นิพพานเป็นธรรมที่ดับกิเลส นิพพานเป็นอารมณ์ที่รู้แจ้งได้ทางมโนทวาร เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหนทางที่ถูกต้องซึ่งนำไปสู่นิพพาน ซึ่งเป็นการอบรมเจริญปัญญา รู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง นิพพานเป็นนามธรรม แต่นิพพานก็ไม่ใช่จิตหรือเจตสิก นิพพานเป็นนามธรรมที่ไม่เกิดและไม่ดับ เป็นสภาพธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า วิสังขารธรรมนิพพานไม่เกิดเพราะเป็นสภาพธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้นนิพพานจึงไม่ดับ จิตและเจตสิกเป็นนามธรรมซึ่งรู้อารมณ์ นิพพานเป็นนามธรรมซึ่งไม่รู้อารมณ์ แต่นิพพานเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกได้ นิพพานไม่ใช่บุคคล ตัวตน นิพพานเป็นอนัตตา สงเคราะห์ปรมาณธรรม 4 ดังนี้ คือ

จิต เป็นสังขารธรรม

เจตสิก เป็นสังขารธรรม

รูป เป็นสังขารธรรม

นิพพาน เป็นวิสังขารธรรม

เมื่อศึกษาพระธรรม จำเป็นจะต้องรู้ว่า สภาพธรรมใดเป็นปรมาตถธรรมประเภทใด มิฉะนั้นแล้วคำสมมุติบัญญัติต่าง ๆ อาจทำให้เราเข้าใจผิดได้ เช่น เราควรทราบว่ สภาพธรรมที่เรียกว่า "ร่างกาย" เป็นรูป ปรมาตถ์ต่าง ๆ ไม่ใช่จิตปรมาตถ์หรือเจตสิกปรมาตถ์ เราควรรู้ว่า นิพพานไม่ใช่จิตหรือเจตสิก แต่เป็นปรมาตถ์คือนิพพานเป็นสภาพธรรมที่ดับสังขารธรรมทั้งปวง เมื่อพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่มีการเกิดอีก

สังขารธรรม คือ จิต เจตสิก รูป ไม่เที่ยง (อนิจจัง) สังขารธรรมเป็นทุกข์เพราะไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน (สพเพ ธมมา อนตตา) เพราะฉะนั้น สังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แต่ ธรรมทั้งหลาย คือ ปรมาตถธรรมทั้ง 4 ซึ่ง รวมทั้งนิพพาน ด้วย เป็น อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน

บทสรุป

การพัฒนาศัถยภาพพุทธบริษัทตามหลักปรมาตถธรรม คือพระพุทธรูปในหลักปรมาตถธรรม 4 รวมถึงพระธรรมอื่น ๆ ได้อธิบายกระบวนการเกิดเอาไว้อย่างสมบูรณ์มากเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นรูปแบบของกระบวนการอธิบายการเกิดที่เป็นระบบและสอดคล้องกับการอธิบายในทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นเหตุปัจจัยของสภาพธรรมะที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยกัน 3 ปรมาตถ์ คือ จิต เจตสิก รูป ส่วนนิพพานนั้น ตรงกันข้าม คือเป็นสภาพที่มีจริง แต่ไม่เกิด ถ้าพระคุณเจ้าจะแสวงปรมาตถธรรมด้วยตัวเองในวันหนึ่งๆ จะพบตลอดเวลา ขณะที่กำลังกระทบสัมผัส แข็งมีจริง เป็นปรมาตถธรรม ขณะที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา มีจริง เป็นปรมาตถธรรม เสียงในขณะที่กำลังได้ยิน มีจริง เป็นปรมาตถธรรม คตินึกเป็นสิ่งที่มีความจริง เป็นปรมาตถธรรม เพราะฉะนั้น ปรมาตถธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ถ้ากล่าวถึงปรมาตถธรรมที่เกิดดับแล้วมี 3 คือ จิต เจตสิก รูป แยกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ นามธรรมประเภท 1 และเป็นรูปธรรม ประเภทหนึ่ง สำหรับรูปก็ได้แก่ สี เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งกระทบอยู่ทุกเมื่อเชือวัน กระทบส่วนใดของกายก็แข็ง กระทบสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็แข็ง นั้นเป็นรูปที่ปรากฏให้รู้ได้ สำหรับจิต เป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้ เช่น เห็น แต่สำหรับเจตสิกนั้นก็เป็สภาพธรรมะที่เกิดกับจิต ดับพร้อมจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต เช่น ขณะที่เห็นแล้วมีความพอใจ ไม่พอใจ ความพอใจ ไม่พอใจนั้นเป็นเจตสิก ไม่ใช่จิต

เอกสารอ้างอิง

- ดวงเดือน บาร์มีธรรม. (2550). *พระไตรปิฎกพระอภิธรรมในชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุล. (2554). *ก้าวเข้าสู่ผู้บริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.
- พันเอกปิ่น มุทุกันต์. (2549). *มงคลชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- _____. (2543). *แนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ: การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.

- พร รัตนสุวรรณ. (2537). *พุทธวิทยา เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน.
- ภิรมย์ พุทธรัตน์. (2551). *ความเร่งรีบของเวลา มิติที่สี่ของสรรพสิ่งในจักรวาล*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้อยทอง.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 2 , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- _____.พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- _____.พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.
- วศิน อินทสระ. (2546). *หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรือนธรรม.
